

Милка КРСТИВОЈЕВИЋ, дипл. инж. арх., виши стручни сарадник
НЕНАД КРСТИВОЈЕВИЋ, дипл. инж. грађ., пројектант
конструкције

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ „ВАЉЕВО“

РЕВИТАЛИЗАЦИЈА ДЕЛА ОБЈЕКТА У ТЕШЊАРУ **Бирчанинова улица број 48 (стари број)**

Сажетак

Објекат у Бирчаниновој улици бр. 48 (стари број) налази се у оквиру, просторно, културно-историјске целине „Стара градска чаршија Тешњар“, која је категорисана и као НКД од изузетног значаја („Сл. гл. СРС“ бр.14/79). То је двојни објекат, са два независна простора, које дели пасаж кроз који се улази у двориште. Леви је пословни простор, а у десном, који је био предмет конзерваторског пројекта, сада је Клуб особа са инвалидитетом Ваљево „КОРАК НАПРЕД“.

У веома девастираном простору, нето корисне површине 55 м², било је потребно имплантирати сложену архитектонску концепцију коришћења са прецизно дефинисаним садржајем. Пројектом је дато студиозно и веома детаљно истраживање и анализа постојећег стања овог објекта. Интервенцијом претварања таванског простора у користан и извођењем нове међусpratне конструкције у три нивоа – добијено је повећање корисног простора са почетних 55 м² на 126 м² нето корисног простора. У извођењу су коришћени нови материјали у завршним и занатским радовима, којима је омогућена боља искоришћеност и функционалност овог простора. Веома је важно да су пројектом ревитализације и реализацијом дата решења која су сачувала аутентични, обновљени изглед објекта, а којима су у потпуности задовољни корисници и наручиоци овог захтевног пројекта.

Кључне речи: савремени рестаураторски принципи

Увод

Објекат у Бирчаниновој улици бр. 48 налази се у оквиру, просторно, културно-историјске целине „Стара градска чаршија Тешњар“, која је категорисана и као НКД од изузетног значаја.¹ „Данас је Тешњар јединствена градска целина 19. века сачувана у Србији. Његова архитектура је веома скромна и илуструје економске прилике времена у ком је настала.“² Ово је двојни објекат са два независна простора, које дели пасаж кроз који се улази у двориште. Западни је пословни простор, а у источном, који је предмет овог рада, налази се Клуб особа са инвалидитетом Ваљево „КОРАК НАПРЕД“.

Овај двојни објекат у врху Тешњара; тридесетих година XX века била је то кафана „Радикал“, која је радила до 1945. године. Просторије су касније издаване под закуп и мењале су намену.³

Пројекат ревитализације наручила је Градска управа, када је одлуком овај веома запуштен и јако девастиран, у архитектонском смислу скроман простор, доделила особама са посебним потребама и инвалидним лицима – за укупно пет регистрованих удружења: Друштво за церебралну парализу, Међуопштинска организација слепих и слабовидих, Удружење оболелих од

¹ *Службени гласник СРС*, број 14, Београд, 1979.

² З. Ћеранић, *Гласник Друштва конзерватора Србије*, бр. 13, Београд, 1989, 123.

³ Д. М. Бајић, *Ваљевске кафане*, Ваљево, 1995, 21 и 22.

мултиплекс склерозе Колубарског округа, Општинска организација глувих и наглувих и Друштво „Наши снови“ – помоћ недовољно ментално развијеним лицима. Завод је првобитно био против овакве одлуке јер је простор мали, неадекватан и тешко му је прићи преко калдрмисане улице и подигнутог тротоара (посебно особама са инвалидитетом), али смо сматрали да је добро да се планирана средства уложе у санацију и да овај објекат добије корисни-ке, јер ће се само тако сачувати од даљег пропадања и могућег урушавања.⁴

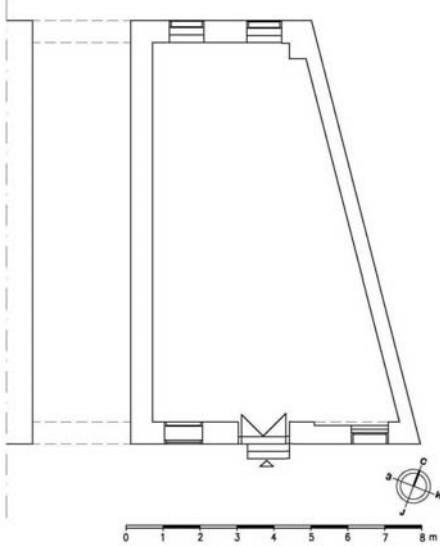
Слика 1. – Двојни објекат у Бирчаниновој улици бр. 48 (стари број) у Тешњару, јужна фасада, 12. 2008. год., аутор М. Марковић

Конструкција архитектонских делова и грађа

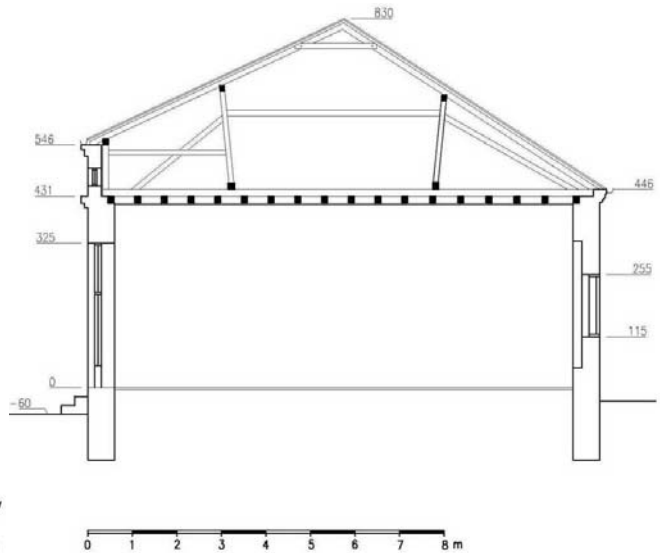
Објекат је приземни, постављен на терену у благом паду, на високом соку од притесаног камена. Габарит дела објекта који је предмет пројекта јесте 7.85 (4.90) x 11.50 м. Зидови су зидани пуном циглом, а на угловима је зидање изведено од камена који је само грубо обрађен. Ширина зида је 60 и 40 сантиметара (источни зид). Камен се у зидној маси види и на неколико места где је фасадни малтер отпао. Таванска конструкција је дрвена, правац ослањања по краћем распону, димензије тавањача од 14/16 до 14/20 на осовинском растојању од 60 сантиметара, четири окагаче изнад затвореног простора и две изнад пасажа. Плафон је од малтера помешаног са плевом на притесаним летвицама на висини 411 сантиметара од патоса, који је завршна подна облога. Кровна конструкција је у основи двоводна; пад кровних равни према улици је 25° и 33° према дворишту, са нижим назидком у таванском простору према улици – јужна страна. Кровни покривач је класичан бибер цреп. Систем ослањања кровне конструкције је на венчанице, подрожњаче и рог у рог, слободно ослањање у врху је распона 313 сантиметара. Ди-

⁴ Група аутора, *Тешњар кроз три века*, Ваљево, 2008, 266.

мензије кровних елемената су: рогови 10/10 до 10/14 на размаку од 58 до 63 сантиметара осовински, подрожњаче 12/13, стубови 11/13, 12/12, косник 10/11. У тавану је западни зид озидан сипорекс блоковима дебљине 20 сантиметара, а калкански зид на источној страни је зидан пуном циглом на 12 сантиметара, са три вертикална ојачања у облику пиластера. Олуци су полукружни, лежећи на сампеху на јужној страни и висићи на северној страни са кружним вертикалама. На фасади је столарија различитих димензија са високим двокрилним, стилизованим, улазним вратима, испред којих су два степеника од клесаног камена. У малтерској пластици су два хоризонтална венца (мањи је у нивоу таванске конструкције, а већи у врху фасадног зида).

ЦРТЕЖ 1. – ОСНОВА ДЕЛА ОБЈЕКТА У БИРЧАНИНОВОЈ УЛИЦИ 48, У ТЕШЊАРУ, ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ, АУТОР М. КРСТИВОЈЕВИЋ

ЦРТЕЖ 2. – ПОПРЕЧНИ ПРЕСЕК, ПОСТОЈЕЋЕ СТАЊЕ, АУТОР М. КРСТИВОЈЕВИЋ

Анализа стања објекта

Јужни део објекта, према улици, у веома је лошем стању. Кровне равни су на местима улегле, бибер цреп је потпуно дотрајао. Нема опшивке на калканском зиду. Фасадни малтер је оштећен, малтерска пластика је на местима отпала. Према улици је бршљан потпуно прекрио фасаду, као и калкански зид, и кроз оштећену столарију ушао у унутрашњи простор.

Пажљивим прегледом кровне конструкције уочавају се веома оштећени рогови, поломљене подрожњаче и нове подрожњаче, које су постављене у некој од ранијих фаза санације. Због поломљене конструкције кров прокишњава на делу према дворишту. Таванска конструкција има велики утиб у средишњем делу просторије, а на месту прокишњавања је и иструлила. Западни зид у тавану од сипорекс блокова није озидан изван кровне равни због противпожарне сигурности. Испод овог зида виде се нове тавањаче које су постављене над западним делом овог двојног објекта, када је он саниран после дејства земљотреса. У оквиру тих радова је изведена нова, дрвена, таванска конструкција и пожарни зид према таванском делу изнад пасажа.

Зидови су без већих пукотина, али је малтер потпуно дотрајао, испуцао и на местима отпао. Угао зидова према пролазу на фасадној страни је од камена, из чијих спојница је испао везивни слој малтера. Такође је малтер плафона потпуно испуцао и у већим површинама отпао, тако да се виде назубљене летвице. Дрвени патос је оштећен, а на месту прокишњавања је иструлио.

Фасадна столарија је потпуно оштећена, али у довољно добром стању да се према њој може урадити нова столарија. Изнад лучних, фасадних отвора цигла је сложена у носећи лук, а изнад правоугаоних отвора танка даска носи масу зида. Електро-инсталације су оштећене, каблови почупани или су из дотрајалог малтера, сами испали. Остале инсталације у овом објекту не постоје.

СЛИКЕ 2 – 5. – ИЗГЛЕД ЕНТЕРИЈЕРА – ЈУЖНИ И СЈЕВЕРНИ ЗИД, ПОД И ПЛАФОН (ГОРЕ) И ТАВАН – ИЗГЛЕД КОНСТРУКЦИЈЕ И ИСТОЧНОГ КАЛКАНСКОГ И ЗАПАДНОГ ЗИДА ОД СИПОРЕКСА, ИЗГЛЕД КРОВНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ, 12. 2008. ГОД.
АУТОР М. КРСТИВОЈЕВИЋ

Савремени конзерваторски приступ у ревитализацији

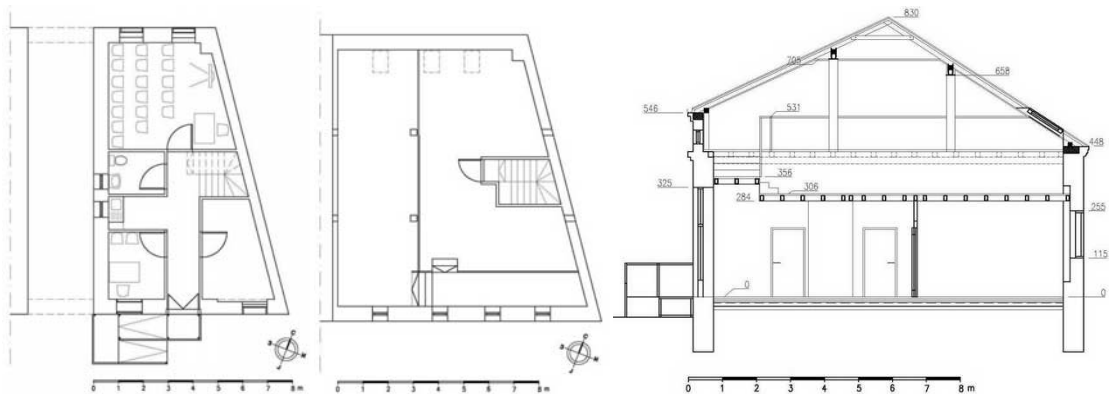
Поставља се питање: „Како ове вредности сачувати, како их уклопити у савремена животна пулсирања?“ Поступак је веома сложен и не дозвољава примену неке стриктне рецептуре. Сваки поједини случај има своје одређене посебности и оваквом послу може се правилно приступити ако се примени решавање „од случаја до случаја“.⁵

⁵ З.Б. Петровић, *Архитектонско-урбанистичко наслеђе у градовима Србије, Архитектура и урбанизам*, Београд, 1967.

Приоритет у изради овог пројекта био је враћање ранијег изгледа овом објекту. Ово је било могуће само ако се истовремено задовоље наручиоци пројекта и будући корисници. Будући корисници, особе са инвалидитетом, имали су врло сложен пројектни задатак, а наручиоци финансијски оквир у ком је требало сав посао завршити: испланирати, извести радове и објекат предати на употребу.

Нова намена коју је требало реализовати, у функционалном и архитектонском смислу, била је веома комплексна, ако се има у виду да је нето користан, расположиви простор имао 55 м² у приземљу, а захтеви корисника су били да се испланира простор за окупљање, дружење, радионице, простор за физикалне вежбе и терапије, са простором за администрацију и пратећом чајном кухињом и санитарним простором.

Повећање корисног простора је било могуће само претварањем таванског простора у користан. На основу студиозне анализе постојећег стања конструкције и свеукупне архитектонске концепције дела објекта и коначних циљева које је требало реализовати, овом ревитализацијом неопходно је било потпуно заменити међуспратну конструкцију. Спуштена је ката међуспратне конструкције над једним делом објекта, при чему је задржана висина и положај фасадних отвора. На делу према јужном зиду, међуспратна конструкција је на вишој коти у новоформираном поткровљу – то је галерија. Поткровни простор над пасажом се може делимично користити због смањене корисне висине. На том делу није било могуће спустити међуспратну конструкцију без значајнијих конструктивних радова у зиду другог дела објекта, који је у приватном власништву.

Цртежи 3 – 5. – Основа приземља, основа поткровља – мултифункционална сала и попречни пресек, новопроектовано, аутор М. Крстивојевић

Статичко-конструктивним решењем првобитно је планирано да нова међуспратна конструкција остане дрвена, али су добијени велики пресеци носећих елемената. Урађен је нови прорачун за челичне носаче међуспратне конструкције над простором који се адаптира, док је над пролазом урађена нова дрвена међуспратна конструкција на месту дотрајалих елемената. Новоизведена конструкција је звучно и термички изолована. Резултат оваквог планирања је мултифункционална сала у три нивоа, нето корисне површине 73 м².

СЛИКЕ 6. и 7. – Мултифункционална сала у поткровљу – ЕНТЕРИЈЕР, ВИДИ СЕ ПРВИ, ТРЕЋИ НИВО И ГАЛЕРИЈА, 10. 2009. ГОД., АУТОР М. МАРКОВИЋ

Кровна конструкција и кровни покривач су потпуно замењени новим. Задржан је пад и изглед кровних равни, али су уведени савремени термо и хидроизолациони слојеви и слојеви за пародифузију, а према дворишту су, у кровној равни, постављена три прозора. Рогови се ослањају на венчанице на зидовима, венчанице су на челичним носачима и рог у рог у врху. Челичне подрожњаче се ослањају на калканске зидове и на по један армиранобетонски стуб у поткровљу. Овакав систем ослањања конструкције је уведен због максималне флексибилности корисног простора у поткровљу. Источни калкански зид и надзидак, у ком су четири мања прозорска отвора, демонтирани су и президани циглом на 25 сантиметара са армиранобетонским серк-лажем у врху.⁶ Извршено је ојачавање растресеног угла на споју два зида, према пасажу, а након ископавања сонде уз темељ и дотемељивање постојећих темеља. Пре демонтаже малтера са фасадних зидова, узети су отисци за израду шаблона за два хоризонтална венца. Дотрајали патос са пода је демонтиран, као и тампон од шута у потребној висини за формирање нове подне конструкције, при чему се задржава постојећа кота готовог пода. Нову подну конструкцију сада чини тампон од набијеног шљунка, бетонска плоча, хидроизолациони и термоизолациони слојеви и завршна подна облога од паркета или керамичких плочица, према намени просторија.

Подела унутрашњег простора је планирана и изведена од гипс-картонских плоча на металној потконструкцији. Постављањем ових „танких“ зидова, користан простор је најмање заузет, а уколико се промени корисник овог простора, могуће је да се ти зидови демантирају, а простор реорганизује. У приземљу је сада формиран ходник са степеништем за поткровље, канцеларија, сала за састанке и предавања, мањи простор за физикалну терапију, мокри чвор и чајна кухиња, који су добили два мања прозорска отвора према пасажу.

Вертикална комуникација је изведена као двокрако, ректифициковано степениште, са носачима од челичних профила и дрвенимгазиштима од храстовине. Испред улаза је планирана монтажано-демонтажна рампа од челичних профила са челичном ребрастом плочом. Задржана су масивна,

⁶ Правилник о техничким нормативима за градњу у сеизмичким подручјима, 1981.

камена улазна газижта. Изглед, пад и дужину рампе је условио изглед објекта, положај улазних врата и пад терена. Није испоштован прописани пад, па је рампа добила обостране рукохвате ради лакшег пењања.

СЛИКЕ 8. и 9. – ЕНТЕРИЈЕР ПРИЗЕМЉА, УЛАЗНА ВРАТА И ХОДНИК У ПРИЗЕМЉУ, 10. 2009. ГОД., АУТОР М. МАРКОВИЋ

СЛИКА 10. – РЕВИТАЛИЗОВАН ОБЈЕКАТ У БИРЧАНИНОВОЈ УЛИЦИ 48, У ТЕШЊАРУ, 10. 2009. ГОД., АУТОР М. МАРКОВИЋ

Сва фасадна столарија је изведена по уледу на постојећу, осим у зас-такљивању. Нова столарија се стакли термо-стаклом са најужом међулајсном која не мења изглед столарских елемената.

Изведене су нове електро и телефонске инсталације, као и инсталације водовода и канализације.

У Старој градској чаршији Тешњар, у једном од њених обновљених објеката, нова је намена простора – Клуб особа са инвалидитетом. У обновљеном објекту нови су материјали коришћени у завршним и занатским радовима, којима је омогућена боља искоришћеност и функционалност простора. Дајући нову намену а тиме и нови живот овом објекту, дали смо мали допринос свеукупном залагању у заштити културног наслеђа, али је допринос у смислу социјалног и хуманог залагања за садржајнији и бољи живот особа са посебним потребама, у локалној заједници, значајан.

Литература

М. Исаиловић, Најстарији подаци о Ваљевоу у писаним изворима, Ваљево – постанак и успон градског средишта, Ваљево, 1994.

В. Кривошејев, Ваљево – настанак и развој града, Ваљево, 1997.

Р. Драшковић, Из прошлости Ваљева, Ваљево, 1973.

Група аутора, Тешњар кроз три века, Завод за заштиту споменика културе Ваљева, Ваљево, 2008.

Д. Бајић, Ваљевске кафане, Ваљево, 1995.

З. Теранић, Споменичка целина Тешњар и њено оживљавање, Гласник Друштва конзерватора Србије 13, Београд, 1989.

З. Б. Петровић, Архитектонско-урбанистичко наслеђе у градовима Србије, Архитектура и урбанизам, Београд, 1967/

Summary

Milka KRSTIVOJEVIC, B.Eng. Architecture

INSTITUTE FOR THE PROTECTION OF THE CULTURAL HERITAGE "VALJEVO"

BRIEF DESCRIPTION OF THE PROJECT THAT CARRIED OUT IN 2009 YEAR

Revitalization project was commissioned by the city administration, when by the decision this very neglected and devastated, in architectonic terms the humble space, awarded to people with special needs and disabled people – for a total of five registered associations: Society for cerebral palsy, Inter- municipal organization of the blind and visually impaired, Association of multiple sclerosis of Kolubara County, Municipal organization of deaf and hard of hearing and the Society "Our dreams" support to insufficiently mental developed persons.

The Institute was initially against this decision, because the space is small, inadequate and difficult to approach over the cobbled street and a raised sidewalk (especially to people with disabilities), but we thought that it was good that planned funds be invested in the rehabilitation of this facility and finally getting customers, because this was the only way for this space to be preserved from further deterioration.

The new purpose which was to be implemented in functional and architectural terms was very complex, having in mind that the **net beneficial, available space had 55 square meters** on the ground, and the requirements of beneficiaries were to be planned the space for: gathering, socializing, workshops, space for exercise and therapy with space for administration and the associate facilities: tea kitchen and sanitary.

The project included the meticulous and very detailed research and the analysis of existing state of this facility. Detailed survey of constructive assembly, section and position of structural elements, details, the phases and layers of materials used, which gave more open possibilities in planning and realization of set up task.

With intervention of converting the attic space into the useful one by a lowered floor on one part above this space and performed new bearing floor structure above the passage – **it was gained the increase of functional space from the beginning 55 square meters to 126 square meters of usable space.**

In the current ground, it is now located: the administration, space for physical therapy and a bigger conference and presentation room. The attic space now has multifunctional space in three levels, where may be organized the workshops, exhibitions and concerts and that if it is rented to support financially the better working of the Club.

With the project of new design and applied materials for the new facility, it is planned if the user changes this structure may get a new purpose.

It is very important that the design and its implementation preserved the authentic, restored appearance of the structure, which completely satisfied beneficiaries and ordering party of this demanding project organized and carried out by the Institute.

The facility in the street Birčaninova no.48 is located within the spatial cultural – historical ensemble **“Old urban bazaar Tesnjar” as well categorized as NKD of crucial significance.** (“Official Gazette of FRS”, no. 14/79). On the right bank of Kolubara River within the preserved urban ensemble from 19th century, with its humble architecture illustrates the economic circumstances of that time and this region. It is the double structure with two independent business areas, which divides the passage and entrance to the courtyard. On left side, there is the business area and on the right, the Club for persons with disabilities of Valjevo “STEP FORWARD”.

Responsible designer

Milka Krstivojevic, B.Eng. Architecture